

H. Muhammed'in peygamber oluşunun üç veya dördüncü yılında indiği söylenebilir. Bu yıllar, İslâm'ın gösterdiği gelişme karşısında Mekke müşriklerinin telâşa kapılıp onu durdurmak ve engellemek için birtakım tedbirlere başvurdıkları ve başta Resûl-i Ekrem olmak üzere müslümanların ileri gelenlerini kötüyüp gözden düşürmeye çalıştıkları yıllardır. Sürenin Cemîl b. Âmir, Ahnes b. Şerîf, Vefid b. Muğire veya Ümeyye b. Halef hakkında nâzil olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır (Fahreddin er-Râzî, XXIII, 402; Süyûtî, *Es-bâbü'n-nüzûl*, s. 220). Zira bunlar, H. Peygamber'i ve ileri gelen müslümanları kötüyüp arkadan çekiştirmeyi huy edinmişlerdi. Ancak âyetteki "li-küllü hümezetin lümezeh" ifadesinden bunların birkaç kişiden ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Sürede bu kişilerin yaptıklarına örnek olmak üzere bir kimseyi arkadan çekiştirip kötülemenin veya kusurlarını yüzüne karşı söyleyip hakaret etmek süretiyle küçük düşürmenin çirkinliği vurgulanmaktadır.

Süre, insan ilişkilerinde temel olan ahlâk ilkelerinin önemli bir kuralına dikkat çekmektedir. İnsanları arkadan çekiştirip kötülemek ve karalamak, yüzlerine karşı hakaret ederek veya dolaylı yollardan alay edip küçük düşürmeye uğraşmak, sözlü olarak veya el kol, kaş göz işaretleri yaparak onların şeref ve haysiyetini oynamak ve bunu bir alışkanlık haline getirmek çok kötü davranışlardır. "Vay haline!" diye söze başlayarak bu kötü huy sahiplerini şiddetle kınayan süre kendilerinin çok daha kötü bir duruma düşeceklerini, acıklı bir azaba uğrayacaklarını bildiren âyetlerle son bulur. Üstelik yığıldıkları servete ve sahip oldukları paraya güvenerek insanlarla alay edip kalplerini kıranların, cehen-nemin, adına "hutame" denilen ve içine atılan her şeyi yakıp bitiren, kırıp geçiren özel bir bölümünde azap görecekları haber vermektedir. Bu ateş onları yüreklerinin içinden sarıp yakalayacak, upuzun bir boru içine tıkanıp kalmış gibi çaresiz bırakacaktır. İftiraya ve hakarete uğrayan insanın yüreği nasıl yanarsa dünya malına güvenip herkesi küçük düşürmeye çalışan, küstahça inciten hümeze ve lümeze tipleri de böyle bir özel ateşte yanacaktır. Burada, "Ceza suç cinsinden olmalı" kuralına uygunluk söz konusu olduğu gibi "hutame" kelimesinin "hümeze" ve "lümeze" ile aynı vezinde olması dolayısıyla lafz bakımından da uygunluk bulunmaktadır ki edebiyatta buna "müşâkele" denir.

Bir önceki Asr süresinde ebedî kurtuluşa erecek insanların başlıca nitelikleri

gösterilmişti. Bu sürede ise servet hırslına kapılan, zenginliğiyle şımarıp kendini âdeta ölümsüz bir varlık gibi görecekt kadar küstahlaşan insanlara has ahlâk bozukluklarına işaret edilmekte, aslında Allah'ın kullarını sınamak için verdiği, ızâfî bir değer taşıyan serveti ve genel olarak gücü mutlak bir değer gibi telakki edip bu imkânlarla sahip oldukları için kendilerinde mâsum insanları tahkir etme hakkı görenler ve böylece insanların kişilik haklarına zarar verenlerin âhirette mâruz kalacakları ceza vezci bir şekilde anlatılmaktadır.

Hümeze süresinin faziletine dair Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilip bazı tefsir kitaplarında yer alan (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 233) ve Allah'ın Hümeze süresini okuyana Muhammed ashabının sayısı kadar ecir vereceğini bildiren hadisin uydurma olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerkeşî, I, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hmz", "lmz", "h̄tm" md.leri; Taberî, *Câmî'ü'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, XV, 291-296; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 233; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebîr: Me-fâtihu'l-gayb* (trc. Suat Yıldırım v.dğr.), Ankara 1995, XXIII, 401-409; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfi's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 188; Süyûtî, *Es-bâbü'n-nüzûl*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru l-hyâit-türâ-si'l-Arabî), s. 220; a.mlf., *el-İtkân* (Bugâ), I, 29, 31, 81, 82, 212; Cemâleddin el-Kâsimî, *Me-hâsi-nü't-te'vîl* (nşr. M. Fuad Abdülbâki), Beyrut 1398/1978, XVII, 250-253; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 6085-6096; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul 1943), İstanbul 1980, s. 706-708; Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985, VI, 3972-3973; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1996, VII, 233-234; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Üsûlü*, Ankara 1989, s. 86; Mahmûd el-Hasan Ârif, "el-Hümeze", *UDMİ*, XXIII, 172-173.

EMİN IŞIK

HÜNERNÂME

(هنرنامه)

Seyyid Lokmân'ın
(ö. 1010/1601'den sonra)
şehnâme tarzında yazdığı tezhip
ve minyatürleriyle ünlü eseri.

Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (Hazine, nr. 1523, 1524) eserin yazımına şehnâmecî Fethullah b. Ârif başlamışsa da, vefatıyla Şirvanlı Eflâtun devam etmiştir. Onun da vefatı üzerine eser, 977'de (1569) şehnâmecilik görevine getirilen Seyyid Lokmân b. Hüseyin el-Âşûrî el-Urmevî tarafından

yeniden kaleme alınmıştır. Seyyid Lokmân, Şirvanlı Eflâtun'un on bölüm olarak tasarlayıp sadece üç bölümünü yazabildiği eserin tezhibinin fazlaca abartıldığını, ta'lik hatla sade zerefşan kâğıda yazılması ve bilgi bakımından gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemiş, bunun üzerine III. Murad 22 Şevval 985 (2 Ocak 1578) tarihli bir hükmle (BA, MD, nr. 33, s. 189/380) bu görevi kendisine vermiştir.

Osman Gazi'den başlayıp I. Selim devrine kadar gelen padişahların hünerlerini anlattığı I. cildin başında bu dönemleri yazarken *Oğuznâme*, Rûhî'nin *Târih*, Hoca Sâdeddin'in *Tâcü't-tevârih*, Neşrî'nin *Cihannümâ* ve İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'inden faydalandığını söyleyen Seyyid Lokmân eserin dört ciltten (rükün), her cildin de on fasıl, bir tezyîl ve bir hâtîmeden oluşacağını, I. ciltte Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar on padişahın, II. ciltte Kanûnî Sultan Süleyman'ın, III. ciltte II. Selim'in, IV. ciltte de III. Murad'ın hünerlerinin anlatılacağını, ayrıca I. cildin her bir faslında on hikâye, tezyîl kısmında ise padişahlara ait latif söz ve beyitlerin yer alacağını belirtir. Ancak bunlardan sadece I ve II. ciltleri yazabilmiştir. I. cildin girişinde Oğuz boylarının damgaları hakkında bilgi verilip Oğuz Kağan ile Oğuzlar'ın efsanevî cedlerinin hikâyeleri, Kayılar'ın Hıta ve Hoten'den Talas ve Sayram'a gelmeleri, Kınıklar'la beraber Amuderya'yı geçip Horasan'a ulaşmaları, Cengiz'den kaçarak Ahlat'a sığınmaları anlatıldıktan sonra Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar padişahların cülûs ve cenaze törenleri, vasıfları, huyları, merakları, av eğlenceleriyle tarihî olaylar ve savaşlar tasvir edilmiştir. Türkçe nesir halinde yazılan eserde yer yer Türkçe ve Farsça manzum parçalara da yer verilmiştir.

992 (1584) yılında Bosnalı Sinân b. Mehmed tarafından âharlı kâğıt üzerine ta'lik hatla yazılan bu cildin içinde Nakkaş Osman ve ekibi tarafından tasvir edilen kırk beş minyatür bulunmaktadır. XVI. yüzyıla ait yüksek bir sanat zevkini yansıtan ve türünün en güzel örneklerini oluşturan bu minyatürlerde tarihî gerçeklere bağlı kalınmaya çalışılmakla birlikte erken dönemlere ait merasim ve olayların anlatıldığı sahnelerin tarihî belge niteliği zayıftır. Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar cülûs törenlerinin tasvir edildiği minyatürlerde özellikle Osman ve Orhan Gazi'nin cülûslarını gösteren sahnelerdeki kılık kıyafetler, padişahın etrafın-

daki protokol sırası XVI. yüzyıldan çok farklı değildir. Bununla birlikte Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunu gösteren ve çift sayfaya yerleştirilen minyatür, sarayın XVI. yüzyıldaki durumunu ve mimarisini göstermek bakımından çok önemlidir. Sayfaları zerefşanlı, kenarları altın cetvelli olan 48,5 x 30,5 cm. boyutlarında 234 varaktan meydana gelen eserin cildi devrinin en güzel örneklerindendir. Eserde yer alan minyatürler Nigâr Anafarta tarafından nakkaşları tesbit edilerek yapımlanmıştır (*Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969).

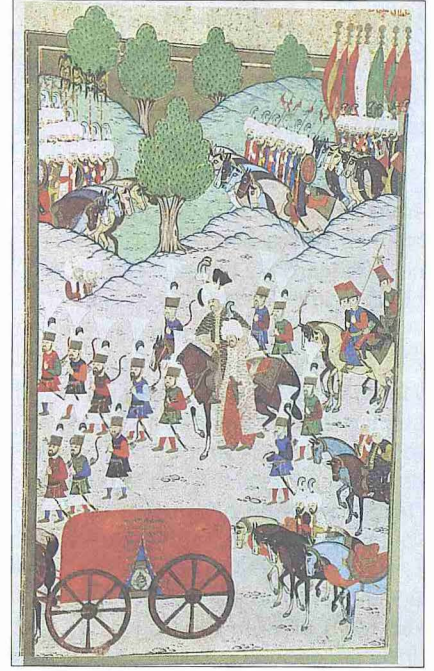
Hünernâme'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılan II. cildinde hükümdarın ahlâkı, yardım severliği, rüyaları, kerâmet ve ilhamları, siyaseti, adaleti, savaşları, fethettiği kaleler, hastalığı, ölümü, güzel sözleri ve şairliği anlatılmış, onunla ilgili kıssalar nakledilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın doğumu, isminin konulması, Kefe'ye sancağa çıkması, babası Yavuz Sultan Selim'in cülûsunda İstanbul'a çağrılması, kendisine İstanbul muhafazası görevinin verilmesi, daha sonra Saruhan sancağına tayini ve şehzadeliğinde yaptıkları, Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine taht için davet edilmesi, daha sonra geldiği İstanbul'da karşılanması ve cülûs töreni gibi ayrıntılı bilgileri de ihtiva eden eserde şehzadelerin sünnet düğünü hazırlıkları ve at meydanında yapılan düğün törenine oldukça geniş yer verilmiş, bu arada Rüstem Paşa'nın Kanûnî'ye damat olması ve düğünü de anlatılmıştır. Şehzade Mustafa'nın ve oğlunun katledilmesi olayı ve diğer şehzadelerin durumları için de önemli bir kaynak olan eserde zaman zaman çok orijinal bilgilere rastlanmaktadır. Meselâ padişahın Sigetvar seferi, hastalığı, ölümü ve kefenlenmesiyle ilgili kı-

sım oldukça dikkat çekicidir. Eserde yer alan bilgiler Seyyid Lokmân'ın çağdaşı olan Selânikî Mustafa Efendi'nin ve Feridun Bey'in yazdıklarını doğrular niteliktedir. Tahsin Öz, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan müsveddelerine dayanarak bu cildin 996 yılı Safer ayı başlarında (Ocak 1588) tamamlandığını ileri sürmüştür. Lokmân'ın eserini padişaha sunduğu zaman kendisine defterdarlık ve terakki verilmesi, yanında çalışan sanatkârlara da çeşitli ihsanlarda bulunulmasına dair arzına verilen cevap 15 Ramazan 997 (28 Temmuz 1589) tarihini taşımaktadır. *Hünernâme*'nin II. cildinin en önemli yanı, her biri tarihî belge niteliği taşıyan ve yine Nakkaş Osman ile ekibi tarafından hazırlanan altmış beş minyatür ihtiva etmesidir. Minyatürlerde resmedilen sahneler metinde anlatılan olaylarla uyumludur. Meselâ çift sayfa olarak hazırlanan cülûs sahnesi eserdeki metni ve bu konudaki diğer yazılı kaynakları destekler mahiyettedir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan yolunda hastalanması ve atının üzerinde giderken yanında yürüyen Sokullu Mehmed Paşa'nın omuzuna yaslanmasını gösteren minyatürdeki gibi yüksek tasvir ve anlatım gücü diğer minyatürlerde de görülmektedir.

300 sayfadan meydana gelen bu cildin Nakkaş Osman'dan bahseden son sayfası kayıptır. Fevkalâde güzel minyatürleri yanında sayfa kenarlarının zerefşanlı oluşu, metnin nefis bir ta'likle yine zerefşan ve halkârlı, çeşitli çiçek ve hayvan resimleriyle süslü zemin üzerine yazılmış olması sebebiyle de eser ayrıca bir değer ifade etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 33, s. 189/380; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 515; Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanat-*

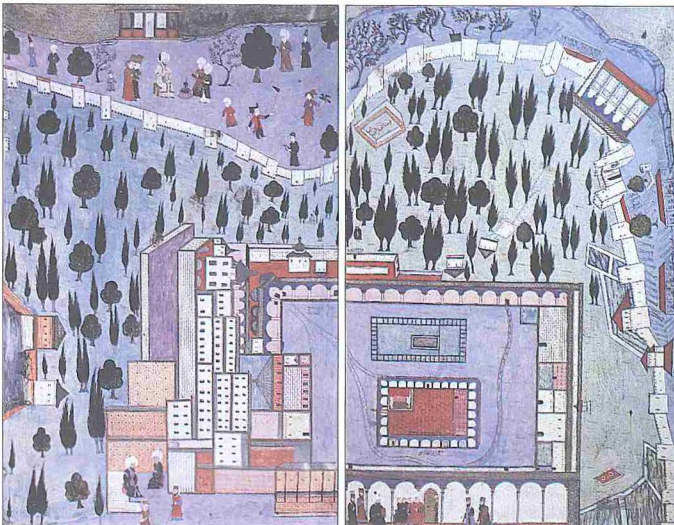

Hünernâme'nin II. cildinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan'a gidişini gösteren minyatür (TSMK, Hazine, nr. 1524, vr. 276^a)

kârlar, İstanbul 1924, s. 81-94; a.mlf., "Bizde Şehnamecilik, Seyyid Lokman ve Halefleri", *YM*, sy. 9 (1917), s. 169-172; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 65; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara 1954, s. 311-313; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, s. 226-227; I. Stchoukine, *La peinture turque d'après les manuscrits illustrés*, Paris 1966, s. 33-34; Babinger (Üçok), s. 181-184; Celâl Esat Arseven, *Türk Sanat Tarihi*, İstanbul, ts. (Millî Eğitim Basımevi), III, 97-100; Nurhan Atasoy, *Nakkaş Osman'ın Eserleri ve Osmanlı Minyatür Sanatına Getirdiği Yenilikler* (doktora tezi, 1962, İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü), s. 27, 28; a.mlf. – Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974, s. 46-48, plates: 26-33; Zeren Tanındı, *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar: Şehnâmeler ve Gazanâmeler* (doktora tezi, 1972, İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü), s. 86-129; Bekir Kütükoğlu, "Şehnâmecî Lokman", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 39-48; Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devletinde XVI. yy. Cülûs ve Cenaze Törenleri* (doktora tezi, 1994, İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü), s. 9, 32, 33, 50, 53, 64, 95, 97, 102, 108, 121, 123, 129; Ahmed Tevhid, "Hünernâme", *TOEM*, sy. 2 (1326), s. 103-111; Tahsin Öz, "Hünernâme ve Minyatürleri", *Güzel Sanatlar*, sy. 1, İstanbul 1939, s. 3-16; H. Sohrweide, "Dichttr und Gelehrte Aus Dem Osten im Osmanischen Reich (1463-1600)", *Isl.*, XLVI (1970), s. 292; a.mlf., "Lukmân b. Sayyid Hısayn", *El²* (Fr.), V, 820; Emel Esin, "Hünernâme", *TA*, XIX, 406-407.

ZEYNEP TARIM ERTUĞ

Hünernâme'nin I. cildinde Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunun tasvir edildiği sayfalar (TSMK, Hazine, nr. 1523, vr. 18^a-19^a)